

Karikatürlerle Oryantalizm Avrupa'nın Türk ve Türkiye Algısı

Necmettin Alkan

İstanbul, Selis Yayınları, Ocak 2016, 373 Sayfa, ISBN: 978-605-5927-98-1

Merve SAVAŞ*

Alman müelliflerinden olan Ranke'nin de ifade ettiği gibi "Tarih nevi şahsına münhasır bir eserdir." Geçmişten günümüze de bu eseri korumak adına birçok argüman oluşturulmuştur. En önemli argüman ise tarih boyunca ele alınan yapıtlardır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda matbaanın giderek dünyada yaygınlaşması, kaleme alınan eser sayılarında da artışa sebep olmuştur. Bazen kaleme alınan bu eserler farklı amaçları da ihtiva etmiştir. Yapıtların muhtevalarında görüldüğü üzere de yazarlar eserlerinde daha çok eleştirel bakış açıları sunmaya başlamışlardır. Bu hiciv tarzı yazılar daha çok görselliğin ön plana çıktığı karikatür dergilerinde görülmeye başlamıştır. Oldukça istihzai bir tarz da kaleme alınan bu mecmualar yüzyılda kendine ayrı bir yer bulmuştur. Prof. Dr. Necmettin Alkan'ın kaleme almış olduğu "Karikatürlerle Oryantalizm Avrupa'nın Türk ve Türkiye Algısı" adlı bu eser toplamda iki ana bölüm üzerine inşa edilmiştir. 1876 yılından 1909 yılına kadar gerçekleşen olayları konu alan yapıt, Avrupalı karikatür sanatçılarının Osmanlı Devleti ile ilgili resmetmiş oldukları karikatürleri içermektedir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, mervesavas66@gmail.com

Seçilen karikatürler dönemin birer aynası olup Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan eleştirileri en iyi şekilde yansıtmaktadır. Birçok dergi ve gazetenin önemli karikatürleri bulunan bu eser de özellikle Almanya, Fransa, İngiltere, Avusturya, Hollanda, gibi ülke karikatüristlerinin resmetmiş olduğu karikatürler bulunmaktadır. Yazar, eserinde daha çok Almanya ve Fransa karikatür dergilerinden alınmış olan, özellikle II. Abdülhamid'in tahta çıktığı yıl itibariyle oluşturulmuş istihzai yazıların bulunduğu karikatürleri eserinde yer vermeyi tercih etmiştir. Alkan bu karikatürler üzerinden Avrupa'nın daha çok Osmanlı Devleti'ne karşı yayınlamış oldukları hiciv tarzı yazıları okuyuculara aktarmıştır. Bilhassa yapıtta Alman karikatür dergilerinden Kladderadatsche, Kikeriki, Der wahre Jakob, Züricher Nebelspalter gibi önemli gazete ve mecmualar kullanmıştır. Ayrıca yazar yapıtında Fransız Le Figaro, L'eclipse, Le Grelot, Le Petit Journal gibi gazetelerden de faydalanmıştır. Bunun yanı sıra İngiliz ve Hollanda gazete ve dergilerinden de alıntılar yapan Alkan, Avrupa'nın konu hakkında ki önemini eserinde bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Eserin birinci bölümünde karikatür tarihinin arka planı hakkında bilgi verilmiştir. Karikatürün tarih içerisindeki önemine değinen yazar daha sonra oryantalizm mefhumunu ötekileştirme kavramı üzerinden anlatarak, okuyucuya örnekler sunmuştur. Nitekim eserin birinci bölümü bu şekilde tamamlanmıştır. Kitabın "Karikatürlerin anlattıkları" başlığı üzerinden ikinci bölüme geçilmiştir. Ardından da Avrupa'da önemli karikatüristlerin kaleme almış oldukları karikatürler tek tek resim üzerinden okuyucunun bilgisine sunulmuştur. Başlangıçta değindiğimiz gibi 1876 yılından başlayan karikatürler, özel de Şark meselesi, dönemin önemli şahsiyetlerinden olan Mithat Paşa, dönemde yaşanan 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi, Berlin Kongresi, Balkan meselesi, II. Meşrutiyet gibi önemli siyasi olayları ihtiva eden karikatürler bu bölümde yer almıştır. Yapıtında siyasi meselelere yer veren Necmettin Alkan, bilhassa Berlin Kongresini konu alan Der Floh (Pire)⁵ mizah dergisinin karikatürünü yorumlayarak Kongre de yaşanan olaylara dikkat çekmiştir. Karikatür de Sultan II. Abdülhamid Avrupalıların gözünde her şeyi kabul etmek zorunda olan bir çocuk gibi resmedilmiştir. Tabloda yer alan ifade de gördüğümüz kadarıyla Abdülhamid'e ders veren Avrupalı öğretmen, Sultan Abdülhamid'in "yeterince medeniyet öğrendim daha istemiyorum." Sözüne karşılık "ağlamanın faydası yok. Kongrede A söyleyen B'de söylemek zorundadır." İfadesini kullanmıştır. Burada istihzai olarak tasvir edilen Sultan II. Abdülhamid, ayrıca kongre de imzalamış olduğu maddeleri de tamamıyla yerine getirmediği için eleştirilmiştir. Yine kongre sonrasında Almanya ve Osmanlı Devletini konu edinen ikinci karikatür ise eserde "Alman-Türk ittifakı"⁶ ile isimlendirilen, "Bismarck ve II. Abdülhamid kol kola" adlı karikatürde karşımıza çıkmaktadır. Burada Bismarck'ın Sultan Abdülhamid'e yaptırılacak olan reformlar hakkında nasihat verdiği görülmektedir. Karikatür sanatçısının resmetmiş olduğu tasvir de ise bu yaptırımın alaycı bir üslupla verilmiş olması da okuyucunun dikkatini çekmiştir.

⁵ Eserin 73. Sayfasında bu konu hakkında detaylı bilgi bulmak mümkündür. Eser de gördüğümüz kadarıyla Der Floh bir Avusturya mizah dergisidir.

Eserde sıkça karşımıza çıkan Kikikeri (Horoz) Alman karikatür dergisinin “Makas Doğu da Sürekli Bir Rol Oynar” adlı karikatürün de bu alaycı üslubun devam ettiği görülmüştür. Karikatür de yer alan tabloya göre makasın özelliğinin bazen bir Sultanın öldürülmesinde bazen de Mısır’ın paylaşılmasında etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Burada Alman karikatürist tarafından Osmanlı Devleti’nin büyük devletlerin kısılcığında olduğu bu sebepten de artık devletin parçalanmaya başladığı bilgisi okuyucuya sunulmaktadır. Ayrıca eser de diplomatik temaslarında yeterli olmadığını konu edinen Le Figaro Fransız gazetesinin çıkarmış olduğu karikatürler de bulunmaktadır. “Diplomatik Olmayan Bir Soru” başlığı altında ele alınan karikatür de özellikle bu konu işlenmiştir. Karikatürde Sultan II. Abdülhamid’e, Avrupalı büyük devletlerin İstanbul’daki diplomatik kanalları vasıtasıyla reform yaptırma istekleri gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapıtta yer alan önemli karikatürlerden biri de kitabın kapak sayfasında gördüğümüz “Avrupa Uyum” adlı karikatürdür. Burada Le Petit Journal tarafından 9 Mayıs 1897 tarihinde basılmış olan karikatürde 1897 yılında çıkan Yunan Harbi tasvir edilmiştir. Tablo da belirtildiği üzere iki kişi birbiriyle savaş halinde iken arkada bulunan kişilerin ise birlikte uyum içerisinde konser havasında bulunarak, müzik aletleri çaldıkları görülmektedir. Karikatüre yansıtılmaya çalışıldığı gibi burada ilk defa 19.yy diplomasisinin de Avrupalı Devletlerin uyum içerisinde olmaya çalıştıkları görülmektedir.

Eser de dikkatleri çeken diğer bir karikatür ise Alman Kladderadatsche gazetesinden nakledilen karikatürdür. Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm’in Şark Seyahatini konu edinen bu karikatür de “Bilge Kadınlar” başlığı adı altında Alman İmparatoru’nun II. Abdülhamid’in devlet politikalarında yanında olduğu tasvir edilmiştir. Nitekim eser de sıkça Alman İmparatoru ve II. Abdülhamid konu edinen, iki İmparatorun özel de şahsi dostlukları genel de ise devletlerin münasebetleri hakkında tasvir edilmiş birçok karikatüre de yer verilmiştir. Ayrıca devletlerarasındaki münasebetleri faydalı görmeyen birçok gazetede eser de yer almıştır. Özellikle Alman Kladderadatsche gazetesi bu konuda örnek verilebilecek gazetelerden birini teşkil etmiştir. Konunun örneğini ise gazetenin genç İmparator II. Wilhelm’in Filistin seyahatini konu edinen karikatürde görmek mümkündür. Yine eserin ilerleyen sayfalarında Osmanlı-Alman etkisi, Şark misafirperverliği, II. Abdülhamid ile Kaiser dostluğunu konu edinen karikatürler de bulunmaktadır. Eser de önemle izah edilen bir noktada Rus karikatür Chout gazetesinin bu iki ülke münasebetlerini şiddette eleştiriyor olmasıdır. Unutulmamalıdır ki bu dönemde Şark ziyareti ile Osmanlı- Alman ilişkileri siyasi, iktisadi ve sosyal olarak ivme kazanmış, bunun sonucunda da Avrupalı devletler bu münasebetlerden hoşnut olmayarak Almanya’nın bu kadar Osmanlı üzerinde etkin olmasını istememişlerdir. Bu sebeple Rusya ilk başta bu münasebetten memnun olmuş olsa da daha sonra Avrupalı Devletler gibi düşünmeye başlamış siyasi ve iktisadi çıkarları doğrultusunda eleştirini Osmanlı Devleti’ne yöneltmekten çekinmemiştir.

Eserin muhtevasında gördüğümüz kadarıyla Osmanlı Devleti Sultan II. Abdülhamid’in tahta bulunduğu bu dönemde diğer devletler tarafından “hasta adam” tabiri ile anılmaktadır. Kullanılan bu tabir birçok karikatür de kendisine yer bulmuştur. Kitabın birçok bölümünde yer alan bu tabir,

Abdülhamid'in tahtan indirilmesine kadar resmedilmiş olan neredeyse bütün karikatürlerde yer almıştır. Nitekim eser de ayrıca 1906 yılından 1908 yılına kadar Abdülhamid ile Jön Türkler arasında meydana gelen olayları konu alan karikatürler bulunmaktadır. Meşrutiyetle birlikte ortaya çıkan problemler Avrupalı Devletlerin Osmanlı üzerindeki etkisini giderek arttırmıştır. Akabinde de Avrupalı Devletler tarafından kamuoyu algısı değiştirmek istenmiş ve Avrupalı Devletleri tarafından birçok karikatür ve mizah dergisi ortaya çıkarılmıştır. Eserde bulunan karikatürlerden bazıları da Abdülhamid'in kişisel hayatını konu edinmiştir. Karikatürler de Sultan'a özel hayatı üzerinden eleştiri yapılmıştır. Ayrıca kitapta hicvedilen diğer bir konuda din olgusudur. Alkan'ın eserinde sıkça karşımıza çıkan bu konu Avrupalıların tarihten bu yana Müslümanlara karşı göstermiş oldukları ön yargıları bir kez daha ön plana çıkarmıştır.

Eser de Osmanlı Devleti'nin gittikçe kan kaybettiği bu dönemde kamuoyu algısında etkili olmak adına birçok karikatür ele alınmıştır. Bu karikatürlerin çoğu nükteli anlamdan uzaklaşarak daha çok hicivsel bir tarzda okuyuculara arz edilmiştir. Necmettin Alkan'ın kaleme almış olduğu bu eser, özel de II. Abdülhamid devri genelde ise Türk ve Türkiye tarihini ele alan Avrupa karikatürlerinin ele alınmış olduğu önemli bir eserdir.

Kitapta bilhassa 19. yüzyılın siyasi problemleri üzerinden kamuoyu algısının nasıl değiştirilebileceği karikatürler ile anlatılmıştır. Birçok farklı gazete ve derginin kullanılması ise esere ayrıcalık katmıştır. Çizilmiş karikatürler eser de yazar tarafından yorumlanmıştır. Üslubun anlamlı olması okuyucunun karikatürleri daha net bir şekilde anlamasını sağlamıştır. Karikatürlerin yorumlanması kısmında ayrıca tarihten kısa verilmiş olması da okuyucunun konu hakkında bilgi edinmesini de faydalı olmuştur. Fakat dipnotlarda gazete ve dergiler hakkında yeterli bilgi verilmemesi ise konu hakkında edinilecek bilgilerin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Ayrıca kitapta verilen karikatürler de dönemler arasında bir karmaşa yaşanmış bu da okuyucu da kafa karışıklığına neden olmuştur. Nitekim Alkan kitabın da sadece Avrupa gazete ve dergilerinin karikatürlerini konu edinmiştir. Bunun yanı sıra yazar, Avrupa da Sultan Abdülhamid'e karşı olan siyasi grupların çıkarmış olduğu gazete ve dergileri eserin de yer vermemiştir. Bu bakımından eserin bir bölümü eksik kalmıştır. Kitabın her ne kadar eksik yönleri olsa da literatüre kazandırılmış önemli bir eserdir.